سىدىق رەھمەت
مۇختار مامۇت مۇھەممەدى

مەشھۇر ئۇيغۇر تېۋىپلىرى

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

سدىق رەھمەت

مۇختار مامەت مەھەممەدى

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

مەشھۇر ئۇيغۇر تېۋىپلىرى

ئاپتورلىرى : سىدىق رەھىم
مۇختار مامۇت مۇھەممەدى

مەسئۇل مۇھەررىرى : باقىھاجى تەۋەككۇل
مەسئۇل كوررېكتورى : بەختىيار ئابلىمىت جەسۇر

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 1092 × 787 مم ، 32 / 1
باسما تاۋىقى : 11.625 ، قىستۇرما ۋارىقى : 2
1997 - يىل 3 - ئاي 1 - نەشرى
1997 - يىل 3 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى : 5080 —— 1

ISBN7 — 5373 — 0572 — 2/K. 22
باھاسى : 8.00 يۈەن

本书简明扼要地介绍维吾尔医学领域中的名人及其事迹。

维吾尔医群星

*

编著者：斯迪克.热合买提
穆赫塔珥.马穆提穆罕默德
责任编辑：巴克阿吉.特外库勒
责任校对：拜合提亚尔.阿不里米提加苏尔

喀什维吾尔文出版社出版
新疆新华书店发行
喀什维吾尔文出版社印刷厂印刷
787×1092 毫米 1/32开本 11.625印张 2插页
1997年3月第1版 1997年3月第1次印刷
印数：1—5080

ISBN7 — 5373 — 0572 — 2/K.22(民文)
定价：8.00元

سۆز بېشى

ئۇيغۇر خەلقى قەدىمدىن بۇيان كۆپلىگەن مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى يارىتىپ، ئىنسانىيەت ئىلىم - پەن خەزىنىسىگە مۇناسىپ تۆھپىلەرنى قوشۇپ كەلدى.

تارىختىن مەلۇمكى، ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى مىلادىدىن بۇرۇنلا مەيدانغا كېلىپ، مىللىتىمىز ئارىسىدىن يېتىشىپ چىققان ئەمچى، ئاتاساغۇن، تېۋىپ ۋە دورىگەرلەرنىڭ سان - ساناقسىز تەجرىبىلىرى، دورىگەرلىك ئىختىرالىرىنىڭ توپلىنىشى، رەتلىنىشى، ئەۋلادلارغا يېزىپ قالدۇرۇلۇشى نەتىجىسىدە راۋاجلانغان. دېمەك، ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشى، ئىلمىي تەجرىبە ۋە تۈرلۈك ئاغرىق - سىلاقلارغا قارىتا ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى جەريانىدىكى ئىلمىي يەكۈندۇر.

ماتېرىياللارنىڭ كەملىكىدىن كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلارنى تارتقان بولساقمۇ، 1991 - يىلدىن بۇيان ھەر تەرەپلىمە ئىزدىنىپ بۇ كىتابنى تەييارلىدۇق. «مەشھۇر ئۇيغۇر تېۋىپلىرى» ناملىق بۇ كىتاب تىبابەتچىلىك تارىخىمىزنى يارىتقۇچى ئەجدادلىرىمىزنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالىدۇر. بۇنىڭدىكى «ئۇيغۇر تىبابىتى ۋە دۇنيا تىبابىتىگە زور تەسىر كۆرسەتكەن ئاتاقلىق تىببىي ئالىملار»، «ئۇيغۇر تىبابىتى ۋە ئىسلام تىبابىتىگە تەسىر كۆرسەتكەن بىر قىسىم شەرق تىببىي ئالىملىرى» قاتارلىق قىسىملارنى سىدىق رەھمەت؛ «مەشھۇر ئۇيغۇر تېۋىپلىرى»، «ئۇيغۇر تىبابىتىگە

此为试读,需要完整PDF请访问: www.ertongbook.com

تۆھپە قوشقان مەشھۇر ئۆزبېك تېۋىپلىرى » قىسمىنى مۇختار ماموت مۇھەممىدى ئىشلىدى .

بۇ كىتابتىكى تېۋىپلىرىمىزنىڭ رەت تەرتىپى تۇغۇلغان يىلىنىڭ بۇرۇن - كېيىنلىكى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلدى . ھازىرقى زاماندىكى بىر قىسىم تېۋىپلىرىمىزدىن تىبابەتچىلىكنىڭ ئالدىنقى سېپىدە كېسەل كۆرۈش ، داۋالاش ، تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغان ۋە ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى توغرىسىدا كىتاب يېزىپ ئېلان قىلغانلارغا بۇ كىتابتىن ئورۇن بېرىلدى .

بۇ كىتابنى يېزىپ چىقىش جەريانىدا ئۇيغۇر تىبابەت ئالىمى ئابدۇلھەمىت يۇسۇپ دامولا ھاجى نىڭ كىتابلىرىدىن پايدىلاندۇق ، مەرھۇم كىتابنىڭ ئورىگىنالىنى كۆرۈپ بۇ ئەمگىكىمىزدىن سۆيۈندىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ئىدى ، شۇنداقلا ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىۋاتقان ھاجى مۇھەممەد ئېلى مەھمۇدى ، ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى ئۇيغۇر تىبابەت تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئابدۇرېھىم قادىر ئاسىپ ئەپەندى ، تارىخ تەتقىقاتچىسى ئابلىز مۇھەممەت سايرامى ، غەيرەتجان ئوسمان قاتارلىق ئۇستازلار كۆپ ياردەم قىلدى . ئۇلارغا ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز .

بۇ كىتابنى تېخىمۇ تولۇقلاپ قايتا نەشر قىلىش ئۈچۈن ، بۇ قېتىم كىتابتىن ئورۇن ئالالمىغان تېۋىپلىرىمىزنىڭ ئۆزلىرى ۋە ياكى ئۇلار ئالەمدىن ئۆتكەن بولسا بالا - چاقىلىرى تەرجىمىھالى ۋە تۆھپىلىرىنى يېزىپ چىقىپ ، بۇ كىتابنىڭ مۇئەللىپلىرىگە ياكى مەسئۇل مۇھەررىرىگە ئەۋەتىپ بېرىشلىرىنى شۇنداقلا كىتابىمىزدا خاتالىق ۋە نۇقسانلار بولسا كىتابخانلارنىڭ تەنقىد ۋە تۈزىتىش بېرىشلىرىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمىز .

ئاپتورلاردىن

1996 - يىل ، 5 - ئاپرېل .

مۇندەرىجە

غازىباي 1
جىۋا 5
كومراجىۋا 7
ساۋ شياۋكۇي 10
گەنجۇ قاغىنى 15
لى شۇن 16
جان باشلاق (شىراخان) 21
ئەبۇ نەسىر فارابى 22
ئەبۇ ئەلى ئىبنىسىنا 27
يۈسۈپ خاس ھاجىپ 31
مەھمۇد قەشقەرى 34
ئىمادىددىن قەشقەرى 36
مۇھەممەد بىننى رەشىد بىننى ئەلى قەشقەرى 39
مارۋازى 40
ئەللامە ئالائىددىن مۇھەممەد خوتەنى 42
موللا ئەھمەد تىبەتى 44
ئارغۇن سارىق 45
يۈچۈرنىچ قىيا 46
ئىنجان يارى 47

تارىم (دىھارما) 48
مىجىت 53
تۆمۈر تۆبرۈك 56
يۈ جۈ 60
سەۋىنچ قىيا 61
جامال قەرشى 62
قۇسقۇي 64
سادىرمىش 69
دارىما قۇجۇ (دىھارما قۇچۇ) 74
ئەنزۇك (ئۇراساك) 75
نەزەر 76
يەھيا 77
نورۇزى ئاخۇن يەركەندى 81
موللا ئارىپ خوتەنى 82
خۇدۇيۇمخان ھاجى غوجام 85
خوجا قۇتلۇق بىننى مەنسۇر ئەللامى 86
مۇھەممەد مىراتبەگ ئەلىبەگ ئوغلى 88
شېرىپ بىننى جامالىدىن ھاجى ئوغلى 89
مۇھەممەد بىننى شېرىپخان ھاجى 90
قىسسۇرى 91
ئوسمان بەگ ۋە مۇرات بەگ 93
قۇتبىدىنشاھ 94
زورىخان 96
دانىش شاھ ھاجى 98

خوجا رېھىم ئاخۇنۇم 99
موللا يۈسۈپ يەركەندى 100
مەۋلانە سەيف ئەللامە يەركەندى 101
سەئىد مۇختار بۇلاقبەگ 102
مۇھەممەت رېھىم شاھ بوۋا 103
بەدىردىن سوپى ئاخۇنۇم 104
جامالىدىن ئاقسارايى 105
جامالىدىن مەۋلىۋى داموللا ھاجى 107
ئابدۇراھمان ئاخۇن دانىش ھاجى ئوغلى 108
گۈلجىملىخان 109
دەرۋىش ناسىر 111
ئىمىن ھاجى 113
مېھمانشاھ غوجى 114
ھۈسەيىنخان ئەكبەر تەجەللى 115
سابىت ھاجى 119
تۇردى ھاجى 121
نىياز ھاجى 122
ئىمىن ھاجى 124
قاسىم ئەلەمئاخۇنۇم 125
ھېيىز نىياز 127
مۇھەممەد ئېلى ھاجى 128
سەپەر ئاخۇنۇم 130
يۈسۈپ ھاجى قەشقەرى 132
مۇھەممەد ئاخۇنۇم 135

سامساق ئۇستام	136
ئابدۇل ۋاھاپ مۇھەممەد شاھ ئاخۇنۇم	139
مىرئەخمەت ھاجى	140
لوقمان ئارسلانى	142
سەمەت ئۇستا	143
مەسۇم ئاخۇن داموللا	144
ئەمەت ھاجى	145
مەڭلىك ئۇستا	146
توختى ئاخۇنۇم	149
توختىمۇھەممەت يۇسۇپ	152
ئېلىخان ھەزرىتىم	154
باياخۇن ئەزىزى	157
ماخسۇت ئاخۇنۇم	158
ماڭسۇر ھاجى	162
ئىسھاق ئاخۇنۇم	165
سەيپۇل قارىم	167
مامۇت ھاجى	168
روزى موللا	170
مايىسخان	171
تۇردى مۇھەممەت ئاخۇنۇم	173
ناسىر بەگ	174
ئابدۇللا ھاجى	177
يۇسۇپ روزى	179
تېبىبزات تاھىرى	181

زۇنۇن قارىم 185
مۇھەممەد ئېلى ئېزىزۇللا خەلپىتىم 187
مەتنىياز ئاخۇنۇم 189
مۇتىئۇللا قارى ھاجى 191
ئابدۇقادىر روزى 194
ياسىن ئاخۇن داموللا 195
ئىمىننىياز ئاخۇنۇم 197
ئوبۇل ھۇداخان 199
غوپۇر ئاخۇن 200
سادىق مەخسۇم 201
پازىل قارى 203
ئابدۇراھمان ھاجى ئاتام 205
ئەيسا ھاجى 207
ئابدىۋا قارىم 209
يۇسۇپ ئاخۇنۇم 210
ئىسمايىلجان 212
ئابدۇللا قارى 214
زىياۋۇدۇن قارىم 215
ھاجى ئابدۇراھمان نىئمەت 216
سايىت ئاخۇن خەلپىتىم 218
غوجا باھاۋۇدۇن جامالىدىن ھاجى 220
پەتىھۇللا سوپى 221
ئىنايىتۇللا ھىلمى 222
ئىسھاقجان مەھمۇد 225

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com

ئابدۇلھىمىت يۈسۈپ داموللا ھاجى 228
ئىبراھىم قارى ھاجى 234
ئابدۇۋاھىد ھاجى 236
ئابدۇلھەق رەھمىتۇللا 238
قۇربان نىياز داموللا 240
ئابدۇلھىمىت مۇھەممىدى 242
مۇھەممەد مۇسا يۈسۈپ ھاجى 245
ھەسەن داموللا ھاجى 247
سىدىق ئېزىز 249
ئابدۇقادىر ھاجى 250
ئابدۇرېشىت غوپۇر مەخسۇم ھاجى 252
ياسىن زۇنۇن 254
باقى يۈسۈپ 258
مۇھەممەد ئىمىن داموللا 262
تۇرسۇن توختى ھاجى 264
مۇھەممەتئىمىن سابىر 267
ئېزىز كەنجى 270
ھاجى مۇھەممەد ئېلى مەھمۇدى 272
سىراجىئەخمەت ھاجى 275
ئابدۇل مۆمىن ئېزىز (ئايدىڭ) 278
ئابلىمىت ھاشىم 280
مۇھەممەد باقى ئالىم ھاجى 282
رۇقىيەم سادىق 285
مەينىگارخان ھاجى 287

ئابدۇرېھىم قادىر ئاسىپ 289
خالمۇرات غوپۇر 292

ئۇيغۇر تىبابىتىگە تۆھپە قوشقان مەشھۇر ئۆزبېك تېۋىپلىرى

نەجمىدىن داموللا ھاجى 301
فۇرقەت 303
ھېپىزخان مەخسۇم 308
فەتھىيدىن مەخسۇم 311
ئورۇنبۇخان ئايىم 313
مىرئەخمەت مىرمەرۇپ 315
سەئىد ۋەلىخان مەخسۇم 317
ئەبەيدۇللاخان ھاجى تۆرەم 319
ئەنۋەرخان مەخسۇم ھاجى 323
ئابلىمىت ھېپىز 325
نىمىتىللاخان ھاجى 328

قوشۇمچە :
ئۇيغۇر تىبابىتى ۋە دۇنيا تىبابىتىگە زور تەسىر كۆرسەتكەن ئاتاقلىق تىببىي ئالىملار

بەقرات (ھىپپوكرات) 332
جالىنۇس (كىلاۋدىي گالىن) 334
سۇقرات (سوكراتىس) 336
ئەپلاتۇن (فلاتۇن) 338

ئەرەستۇ (ئارستوتېل) 340

ئۇيغۇر تىبابىتى ۋە ئىسلام تىبابىتىگە تەسىر كۆرسەتكەن بىر قىسىم شەرق تىببىي ئالىملىرى

ئەبۇ بەكرى مۇھەممەد ىبنى زىكرىيا رازى 343
داۋۇد ئەنتاكى 347
ئىبنى روشدىي 349
ئەبۇ ئابدۇللا خارەزىمى 351
ئەللامە نەجىبىددىن سەمەرقەندى 353
ھەكىم مۇھەممەد ئەكبەر ئەرزانىي 354
مۇھەممەد ئەزەمخان 355
مۇھەممەد ئەجمەلخان 356
شەمسۇلئەتىبا غولام گىيلانىخان 357
پايدىلانغان ماتېرىياللار 359

غازبباي

غازبباي خوتەندە ئۆتكەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر تېۋىپ بولۇپ، ئۇنىڭ « غازبباينىڭ ئوت - چۆپ دورىلار قامۇسى » ناملىق مەشھۇر كىتابىنى يازغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بار. دەسلەپكى ئىگە بولغان ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، مىلادى 1200 - يىللىرى ھىندىستاندا نەشر قىلىنغان « ھەدىقەتۇل ئەقالىم » (ھەرقايسى ئەللەر تەزكىرىسى) دېگەن قامۇس خاراكتېرلىك ئەسەردە مۇنداق مەزمۇندىكى مۇھىم مەنبەلەر قەيت قىلىنغان: تېرىم (تارىم) يايلىقىدىكى غازبباي قەدىمكى خوتەن رايونى دائىرىسىدىكى نۇرغۇن دورىلارنى يەكۈنلەپ 312 ماددىلىق دورا قامۇسى يازغان، بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان يۇنانلىق ئالىم ئەپلاتۇن ئۆز شاگىرتلىرىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەۋەتكەن، ئۇلار مىڭ بىر مۇشەققەتتە ئالتە ئاي تاغ - دەريالارنى كېزىپ غازببايىنى تاپقان. غازببايىنىڭ يۇرتىدا ھەرخىل مېۋە - چېۋىلەرنىڭ يەرلەرگە تۆكۈلۈپ ياتقانلىقى، بىنەپشە، باديان، سانا، يۇمغاقسۈت، ئوغرى تىكەن، ئاق لەيلى، لالە ئوت، ئاچچىق تاۋۇز... قاتارلىق نەچچە مىڭ خىل ئوت - چۆپ دورىلارنىڭ تارىم ۋادىسىنىڭ ھەممىلا يېرىنى قاپلىغانلىقىنى كۆرگەن، غازببايىنىڭ 312 ماددىلىق دورىلار كىتابىنى كۆرۈپ ئاپىرىن ئوقۇغان ھەمدە ئەپلاتۇننىڭ ھەرخىل ئىلىملەر تەھسىل قىلىدىغان ئالىم ئىكەنلىكى، ئەگەر ئەپلاتۇن بۇ ئەسەرنى كۆرۈشكە

مۇيەسسەر بولالسا، غازىباي ۋە تارىم خەلقىگە ھەر جەھەتتىن زور ياردەملەر بېرىشكە تەييار ئىكەنلىكىنى ئېيتقان. غازىباي كۆپ ئويلىنىشلاردىن كېيىن ھەرقايسى ئەللەر ئارىسىدىكى دوستلۇق ۋە ئىلىم - پەن ئالماشتۇرۇشنى نەزەردە تۇتۇپ، قىممەتلىك ئەسىرىنى 40 ياشلىق ئوغلى بارىينىڭ قولىغا چىڭ تۇتقۇزۇپ، كەلگەنلەر بىلەن بىللە ئەپلاتۇننىڭ ئالدىغا ئەۋەتكەن. ئەپلاتۇن بارىينى ئالىي ئېھتىرام بىلەن قىزغىن قارشى ئالغان، غازىباينىڭ ئەسىرىنى زور ئىشتىياق بىلەن كېچە - كۈندۈز ئوقۇپ چىقىپ، غازىباينىڭ تېببىي ئىلمىدىكى ماھارىتىگە يۇقىرى باھا بەرگەن ھەمدە بۇنىڭغا جاۋابەن ئامراق قىزى ئەنفىيالۇسنى بارىيغا نىكاھلاپ بەرگەن. مەلۇم مەزگىلدىن كېيىن بارىي بىلەن ئەنفىيالۇس تارىمغا قايتماقچى بولغاندا، ئەپلاتۇن غازىباينىڭ ئىنسانىيەتكە قوشقان تۆھپىسىگە جاۋابەن ھازىرقى خوتەن رايونىغا قاراشلىق شەھەرلەرنى تېخىمۇ ھەيۋەت - گۈزەل قىلىپ قۇرۇشقا ياردەملىشىش ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان ھۈنەرۋەنلەرنى قوشۇپ ئەۋەتكەن، بۇ ھۈنەرۋەنلەر بارىينىڭ رەھبەرلىكىدە ئەينى ۋاقىتتىكى خوتەن دىيارى خەلقى بىلەن بىللە ھازىرقى كىرىيە، خوتەن، قاراقاش، گۇما شەھەرلىرىنى تېخىمۇ كېڭەيتكەن، بىنالار سالغان. يەرلىك خەلق خاتىرە ئۈچۈن كىرىيەنى سىھراب، خوتەننى زىھراب، قاراقاشنى فاراب، گۇمىنى داراب دەپ يۇنانچە ناملار بىلەنمۇ ئاتىغان.

ئەسەرنى ئاز دېگەندىمۇ مىلادىيەدىن ئىلگىرى 350 يىل بۇرۇن يېزىلغان، دەپ قاراشقا بولىدۇ. چۈنكى، نۇرغۇن كىشىلەرگە ئايانكى، ئەپلاتۇن مىلادىيەدىن بۇرۇن 427 - يىلى تۇغۇلۇپ 347 - يىلى ۋاپات بولغان دۇنياغا مەشھۇر قەدىمكى يۇنانلىق ئالىم.

شۇبھىسىزكى، ئەينى ۋاقىتتا ئەپلاتون ۋە ئۇنىڭ شاگىرتلىرى غازىبايىنىڭ دورىلار قامۇسىدىن ناھايىتى زور مەنپەئەتلەر ئالغان. مەزكۇر «قامۇس» نىڭ قايسى يېزىقتا يېزىلغانلىقى بىزگە ھازىرچە نامەلۇم. لېكىن، يېزىقشۇناس ئالىملارنىڭ دەلىللىرىگە ئاساسلانغاندا، شىنجاڭدا مۇقەددەم زامانلاردىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە جەمئىي 26 خىل يېزىق قوللىنىلغانلىقى مەلۇم. ئۇيغۇرلار مىلادىدىن 300 ــ 400 يىللار ئىلگىرى كارۇشتى ۋە بىراھمى يېزىقلىرىنى قوللانغان. خوتەن ئۇيغۇرلىرى كارۇشتى يېزىقىنى ئىشلەتكەن. «شىنجاڭنىڭ خوتەن ۋىلايىتى لوپ ناھىيىسىدىكى ئاقسىپىل قەدىمكى شەھەر خارابىسىدا ساقلىنىپ قالغان سېپىل تاملىرىنىڭ كېسەكلىرىدىمۇ... كارۇشتى ھەرپلىرى تېپىلدى... ۋەخوتەن رايونىدىن مىلادى 3 ـ، 4 ـ ئەسىردىن بۇرۇنقى نارشا، نېرە ۋە قەغەزگە يېزىلغان ئىجتىمائىي ـ مەمۇرىي ۋەسىقىلەر كۆپ تېپىلدى...»، «ئاقسىپىل قەدىمكى شەھىرىدىن تېپىلغان يېزىقلارنىڭ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 3 ـ ئەسىرلەرگە مەنسۇپ كارۇشتى يېزىقى ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت ماددىي پاكىت... ئەينى زامانلاردا خوتەن رايونىدا كۆپ سانىى ئىگىلىگەن ۋە ھاكىمىيەت ئۈستىدە تۇرغان تۈركىي خەلقلەرنىڭ كارۇشتى يېزىقىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرغانلىقى» نى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇڭا، مەزكۇر «قامۇس» نىڭ كارۇشتى يېزىقىدا يېزىلغانلىق ئېھتىمالى چوڭ دەپ قاراشقا بولىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن ئەجدادلىرىمىزنىڭ مىلادىدىن ئىلگىرى 3 ـ، 4 ـ ئەسىرلەردىلا تېببىي ئىلىم جەھەتتە زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قازانغانلىقى، يۇقىرى ئىلمىي قىممەتكە ئىگە يەكۈنلىرىنى

此为试读,需要完整PDF请访问: www.ertongbook.com